

Kaip regiono lyderei nelikti izoliacijoje?

Laurynas Jonavičius, Julija Narkevičiūtė – Rytų Europos studijų centras

Europos Sąjungai lapkričio 10-11 dienomis vykusiame bendrųjų reikalų ir išorinių santykių tarybos (BRIST) susitikime nusprendus atnaujinti derybas su Rusija dėl bendradarbiavimo ir partnerystės sutarties, Lietuvos užsienio politika ir pozicija šiuo klausimu susilaukė labai skirtingų vertinimų.

Viena pusė aiškiai remia Lietuvos atkaklumą ir užsispyrimą atsisakant pritarti derybų su Rusija atnaujinimui. Kita pusė, apeliuodama į Lietuvos „vienišumą“ Europoje šiuo klausimu, vadina pasirinktą taktiką ir strategiją neefektyvia ir kenksminga. Abidvi pusės turi savų argumentų. Pirmieji nurodo į demokratines vertybes ir geresnį nei „senojoje Europoje“ Rusijos pažinimą. Antrieji tvirtina, kad Lietuvos užsispyrimas tik mažina Lietuvos įtaką Europoje ir netgi kenkia Lietuvos interesams. Kaip ten bebūtų, panašu, kad Lietuvoje bręsta būtinybė peržiūrėti bendrus Lietuvos užsienio politikos prioritetus, o mažų mažiausiai – jų įgyvendinimo strategiją ir taktiką. Toks poreikis atsirado dar 2004 m. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą ir NATO, kai Lietuvos užsienio politikoje susiformavo tam tikras vakuumas. Tuomet jis buvo užpildytas „regioninės lyderystės“ idėja. Ši idėja, iš pirmo žvilgsnio atrodanti ambicinga ir patraukli, sukėlė didelius prieštaravimus pačioje Lietuvoje. Galima prisiminti neseniai Lietuvos žiniasklaidoje prasidėjusią diskusiją dėl regioninės lyderystės tikslingumo ir efektyvumo. Antra vertus, privačiuose pokalbiuose su užsienio valstybių diplomatais bei analitikais ne kartą buvo galima išgirsti nusistebėjimų tokia Lietuvos pozicija. Pasak jų, toks deklaravimas apie „lyderiavimą“ daugeliu atveju atrodo pernelyg arogantiškas ir netgi pavojingas. Panašu, kad šiandieninė Lietuvos laikysena ES santykių su Rusija klausimu yra to paties „lituanobambistinio“ (pasak R.Lopatos) sindromo išraiška. Tai noras išsiskirti iš kitų, pademonstruoti savo pranašumą. Mes esame „regiono lyderiai“, mes geriau už kitus žinome, kaip elgtis su Rusija.

Tikslai geri, netinkamos priemonės?

Neabejokime Lietuvos užsienio politikos tikslų pasirinkimu. Nepriklausoma ir klestinti Lietuva – svarbiausias iš jų tiek vidaus, tiek užsienio politikoje. Draugiški ir demokratiški kaimynai – neatskiriama šių tikslų realizavimo sąlyga. Svarbiausia yra surasti būdus, kurie leistų efektyviausiai juos pasiekti. Lietuvos užsienio politikos strategija šiuo atveju – būti matomu ir girdimu veikėju tarptautinėje arenoje taip užsitikrinant savų interesų atstovavimą/įgyvendinimą. Kartu tai bandymas įtikinti kitus veikėjus savo pasaulėžiūros ir teisingumo sampratos svarba. Akivaizdu, kad daug lengviau interesų įgyvendinimo siekti veikiant kartu su taip pat pasaulį matančiais ir grėsmes suvokiančiais žaidėjais. Tačiau kartu būtina objektyviai įvertinti ir pagrindines kliūtis, kurios trukdo tikslų įgyvendinimui.

Akivaizdu, kad Lietuva yra pernelyg maža valstybė (tiek politinio svorio, tiek ekonomikos ar karinių pajėgumų prasme), kad galėtų realiai pretenduoti į regioninio lyderio statusą arba mokyti tokias šalis kaip Prancūzija ar Vokietija, kaip elgtis tarptautinėje politikoje. Materialios bazės tokiam savęs projektavimui

tarptautinėje erdvėje nėra. Lieka retorinis (įvaizdžio formavimo) kelias. Pasak kai kurių teorijų, norint tapti „regiono lydere“ nepakanka priimti tokios tapatybės. Būtina, kad ir kiti veikėjai tą tapatybę pripažintų. Toks pripažinimas įmanomas tik nuosekliai elgiantis kaip „regiono lyderei“. Lietuva bando šią tapatybę formuoti jau ne vienerius metus. Deja, kol kas rezultatai nedžiugina. Galima išskirti keletą priežasčių.

Pirmiausia, Lietuva nėra vienintelė, siekianti būti „regiono lydere“. Akivaizdu, kad Lenkija taip pat mato save tokiame vaidmenyje. Ne vienas Lenkijos užsienio politiką nagrinėjantis analitikas tai pripažįsta. Nors Lietuva nuolatos deklaruoja strateginę partnerystę su Lenkija, realiai tokia partnerystė yra aiškiai asimetrinė. Lietuvai Lenkijos parama yra būtina, tuo tarpu Lenkijai – ne visada. Tai patvirtina ne tik elektros tiltų tarp strateginių partnerių nebuvimas, bet ir nesenos Lenkijos iniciatyvos rytinės ES kaimynystės klausimais. Būtent Lenkija vienašališkai ėmėsi pagrindinio tarpininko besikeičiančiuose Baltarusijos santykiuose su ES vaidmens. Su Švedija, o ne su „strategine partnere“ Lietuva šių metų pavasarį Lenkija pateikė „Rytų partnerystės“ iniciatyvą.

Antra svarbi kliūtis Lietuvos kelyje regiono lyderės link – jau minėtas pasaulėžiūrų skirtumas ir grėsmių suvokimas. Tai akivaizdus faktas: Pabaltijo šalys ir Lenkija (dėl istorinių ir geografinių priežasčių) mato Rusiją visai kitaip, nei Vokietija ar Prancūzija. Vakarų valstybių atveju ekonominė bendradarbiavimo su Rusija nauda iki šiol dažnai būdavo didesnė už suvokiamą Rusijos grėsmę. Tad Lietuvos pareiškimai apie „antrąjį Miuncheną“ gali būti interpretuojami kaip Šaltojo karo retorikos, ar net praktikos, propagavimas. Dėl skirtingos pasaulėžiūros atsirandantis skirtingas žodynas dažnai tik sustiprina tarpusavio nepasitikėjimą. Taip atsitiko ir derybų su Rusija atnaujinimo atveju - siekdama izoliuoti Rusiją Lietuva izoliavo pati save.

Trečia priežastis – tam tikras nenuoseklumas signaluose, kuriuos siunčia Lietuva. Paimkime Lietuvos elgesį Baltarusijos ir Rusijos atžvilgiu. Dvi nedemokratinės kaimyninės šalys. Tačiau pirmosios atžvilgiu Lietuva pasisako už „įtraukimo“ politiką ir bendradarbiavimo skatinimą. Santykiuose su antrąja siūloma sankcijų ir izoliavimo taktika. Akivaizdus nenuoseklumas. Aišku, galima būtų paprieštarauti teigiant, kad tokia Lietuvos pozicija atspindi siekį sukurti demokratinį „buferį“, apsaugantį Lietuvą nuo tiesioginės Rusijos grėsmės. Esą pastaroji valstybė priklauso kitokiai politinės kultūros tradicijai ir netgi kitai civilizacijai (t.y. jos negalima demokratizuoti iš principo). Tačiau tokia argumentacija yra grįsta išimtinai geopolitiniu *realpolitik* mąstymu. O tai reiškia, kad Lietuva negali tikėtis, kad didžiosios Europos šalys elgsis pagal kokius nors kitus principus (idealistinius ar vertybinius).

Taigi, būdama maža, neturėdama pakankamų išteklių ir mąstydamą skirtingai, nei galingesni žaidėjai, Lietuva tiesiog neturi galimybių būti realia ES politikos formuotoja rytinės kaimynystės atžvilgiu. Tačiau ji vis tiek garsiai reiškia savo [kitokią] nuomonę ir atkakliai bando išsiskirti iš bendro konteksto. Jei būtų didelė ir galinga šalis, greičiausiai susilauktų kaltinimų imperializmu (beje, Lietuvoje itin mėgstamos alijuzijos į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitį tokių sąsajų iš tiesų turi). Tačiau šiandien ji dažniau susilaukia nusistebėjimo arba yra tiesiog ignoruojama. Turint galvoje Lietuvos problemas dėl Ignalinos atominės elektrinės uždarymo, pernelyg garsus priešiškos pozicijos deklaravimas ir nesukalbama pozicija gali tik apsunkinti kitų Lietuvos nacionalinių interesų įgyvendinimą.

Vienu balsu, bet skirtingais žodžiais

Šiame kontekste atsiskleidžia dar viena problema. Lietuvoje yra įprasta teigti, kad mūsų tikslas – vienu balsu kalbanti Europos Sąjunga. Tai suprantamas ir aiškus tikslas, kurį neabejotinai norėtų įgyvendinti visos ES valstybės. Bėda tik ta, kad kiekviena iš jų nori girdėti skirtingus tuo vienu balsu sakomus žodžius. Klausant dabartinę Lietuvos poziciją ginančių komentatorių, panašu, kad kalbėjimas vienu balsu Lietuvoje dažniausiai suvokiamas kaip visų Lietuvos reikalavimų įgyvendinimas. Nereikia būti dideliu ekspertu, kad suprastum egzistuojančius interesų skirtumus tarp Europos valstybių. O pagal europinę tradiciją, jie derinami konsensuso keliu, t.y. ieškant didžiausio bendro vardiklio. Pagrindinis kokybinis ES skirtumas nuo Rusijos būtent ir yra gebėjimas priimti kolektyvinius sprendimus demokratinio principu. Rusijoje skirtingi interesai nėra derinami – ten egzistuoja viena tiesa. Tai valdančiojo elito ir jo kontroliuojamų pramonės gigantų interesams (dažniausiai ekonominiams) atstovaujanti tiesa. Europos Sąjungoje tiesa yra tai, kas atitinka daugumos interesus, bet kartu nepažeidžia mažumos teisių. Tačiau tai nereiškia, kad mažumos interesas privalo tapti visos Europos Sąjungos tiesa. Reikia pripažinti, kad būtent tokia yra politikos formavimo Europoje praktika. Galbūt tai nėra idealus modelis visų be išimties Lietuvos interesų gynimui. Tačiau tokia yra realybė ir su ja dažniausiai reikia susitaikyti. Turint tokį politinį ir ekonominį svorį, kokį turi Lietuva, šia realybę lengviausiai galima pakeisti pasikeičiant pačiam.

Ar Lietuvos užsienio politika turi alternatyvų?

Neišvengiamai kyla klausimas: o kaip dar galima būtų užtikrinti mažos Lietuvos interesus? Galbūt „regioninė lyderystė“ yra mažiausia iš visų galimų blogybių. Alternatyva „lyderystei“ paprastai yra įvardijama „auksinės provincijos“ taktika. Tokios taktikos puoselėtojomis dažnai laikomos Estija ar Slovėnija. Šios taktikos esmė – pagrindinis dėmesys skiriamas vidaus politiniams ir ekonominiams procesams, kuriant stiprią ir vieningą valstybę ir visuomenę. „Minkštosios galios“ teoretikų nuomone, būtent vidinis patrauklumas – vadinamoji „minkštoji galia“ – yra svarbiausias instrumentas didinant savo įtaką ir tarptautiniuose procesuose. Matydami vidaus politikos efektyvumą išoriniai veikėjai bus labiau linkę atkartoti tą patį politinių, ekonominių ar socialinių problemų sprendimo modelį ir kartu sieks perimti to modelio vertybes bei institucijas. Tokiu būdu vidaus politikos efektyvumas bus ir išorinės aplinkos transformavimo priemonė.

Ar tikų Lietuvai „auksinės provincijos“ statusas? Pasak Lietuvoje vyraujančio požiūrio – netiktų. Pagrindinis kontrargumentas – mąstantieji galios terminais nesupranta „minkštos“ politikos ir kompromiso siekį traktuoja kaip silpnumo išraišką. Kitaip sakant, kiek nuolaidų bedarytum Rusijai, ji jų norės tik daugiau ir nesistengs atsakyti tuo pačiu. Pagrindinis empirinis argumentas – Rusijos karas su Gruzija. Kad ir kaip ES bandė įtraukti Rusiją į glaudesnę bendradarbiavimą, viskas baigėsi karinių priemonių panaudojimu ir paskui sekusiu „6 punktų“ susitarimo nevykdymu. Antra vertus, Lietuvos pozicija santykiuose su Rusija pastaruosius keletą metų buvo pernelyg aštri ir griežta, kad dabar būtų galima staiga tapti „auksine provincija“. Inercijos dėsnis, politikos moksle paprastai vadinamas „praminto tako priklausomybe“ (angl. –

path dependency) tikrai suveiktų ir Lietuvos-Rusijos santykiuose. Kitaip sakant, atsikratyti to įvaizdžio, kuris buvo kuriamas kelerius metus, nebūtų taip lengva. Be to, tai reikštų dabartinių užsienio politikos planuotojų pralaimėjimo pripažinimą. O pripažinti savo klaidas, net jei jos ir nebuvo sąmoningos, o kilo iš nepatyrimo, nėra taip lengva. Todėl ir tikėtis, kad Lietuva staiga pakeis savo poziciją negalima.

Nuo regiono lyderio prie problemos eksperto

Ar padėtis visai be išeičių? Taip teigti, be abejo, negalima. Politikoje, ypač užsienio, negalima visada išlikti laimėtoju. Reikia mokėti ir atsitraukti. Tai yra diplomatijos esmė. Kaip tai efektyviausiai padaryti – klausimas naujam Lietuvos užsienio reikalų ministrui. Šiandieninė Lietuva – nebe LDK nuo jūros iki jūros. Esame nedidelė šalis su savais kompleksais ir savais privalumais. Svarbiausia – atsikratyti kompleksų ir maksimaliai išnaudoti privalumus. Vienas iš būdų tai padaryti – rasti savo nišą bendroje europinėje struktūroje ir daugelio interesų sankirtoje. Galbūt ta niša – „auksinė provincija“. O galbūt – ekspertė tam tikrais siaurais rytinės kaimynystės politikos klausimais (pvz., Baltarusijos ekonominių procesų gilus išmanymas). Iki šiol Lietuvos užsienio politikos „niša“ buvo regiono lyderystė skleidžiant demokratiją. Bėda ta, kad tai ištisas veikimo laukas, o ne niša. Lietuvos užsienio politikai reikalinga koncentracija. Tiek funkcinė, tiek geografinė. Mūsų diplomatija ir ekspertinė bendruomenė tiesiog nėra pajėgi efektyviai dirbti visomis kryptimis. Baltarusija, Ukraina, Moldova, Gruzija, Kaliningradas – per plačios nišos, kad būtų galima aprėpti jas visas. Būtina pasirinkti vieną ar kelias, ir tokiu būdu tapti tikrais lyderiais. Tik ne „regiono“, o atskiro klausimo, ar atskiros problemos. Priešingu atveju galime likti tik „izoliuoti regiono lyderiai“.